

Іван ЧАРОТА

ЯНКА КУПАЛА І ЮГАСЛАВІЯ

(З невядомага і малавядомага)

Дзеля чаго патрэбны юбілеі? Перш за ўсё, бадай, каб не страчвалася ўсведамленне значнасці пэўных падзей і асоб, каб мы не забываліся аддаць ім належнае. Што ж датычыцца канкрэтна асоб значных папярэднікаў, то галоўнае — каб здзяйснялася далучэнне тых, хто ўшаноўвае, да тых, каго ўшаноўваюць, каб адбывалася яднанне. Праз памяць, якая, вядома, павінна і матэрыялізувацца.

Таму 125-я гадавіна з дня нараджэння Янкі Купалы для нас — важная нагода хоць бы прыгадаць і актуалізаваць тых знакі пашаны, якія ў памяці ўжо згубіліся ці губляюцца, не дачакаўшыся належнай увагі. У сувязі з гэтым, ушаноўваючы Купалу, мы маем патрэбу і абавязак асэнсаваць яго значэнне як прадстаўніка беларушчыны ўвогуле, як «пробнага каменя» яе ў міжнацыянальных кантактах, ва ўспрыманні «з боку», прычым «здалёк»... Бо, відаць, найлепш можна ўсвядоміць ролю і месца выдатнага беларускага Песняра ў часе і ў прасторы якраз такім чынам, не абмяжоўваючыся ні гадамі, ні адрасамі яго зямнога жыцця.

І мы пастараемся, адпаведна, згадаць ды па магчымасці асэнсаваць невядомыя ці малавядомыя на цяпершні час факты, якія адносяцца да вынесенага ў заглавак аспекта: «Янка Купала і Югаславія».

* * *

У 1908 годзе на старонках славенскага часопіса з'явілася рэцэнзійная нататка пра першы зборнік Янкі Купалы: *Dr. L.L. Žalujkaj. Pesmi Januka Kupale // Dom in svet. Letnik XX. 1908. S.526.*

З дыстанцыі часу амаль у стагоддзе наўрад ці ёсць сэнс абсалютызаваць значэнне гэтай публікацыі і сцвярджаць, што яна тады абавязкова прыцягнула ўвагу славенскай грамадскасці. А вось грамадскасць цяпе-

рашняя беларуская, асабліва літаратурная і філалагічная, павінна-такі мець уяўленне, што гэта факт далёка не шараговы ў розных адносінах.

Ужо таму, што замежны часопіс адгукнуўся надзіва аператыўна пасля выдання кнігі, бо нават першыя рэцэнзіі на радзіме датуюцца другой паловаю таго ж 1908 года: 9 ліпеня (у газеце «Минское эхо») ды 15 жніўня (у «Нашай ніве»). Як бы ні было, а водгук надзвычай хуткі па часе.

Ды справа не толькі і не столькі ў самой па сабе аператыўнасці водгуку, а ў тым, што ён быў першым знакам увагі — як цяпер гаворыцца, *за межжа далёкага!* — і да Купалы, і да нашай літаратуры, і наогул да беларусаў як годных заняць «свой пасад між народамі». А гэта, трэба прызнаць, істотна.

Акрамя таго ў рэцэнзіі на старонках часопіса «Дом і свет» прыводзіліся фрагменты верша Купалы па-беларуску і, паралельна, па-славенску, г. зн. у перакладах — ці не першых за мяжой...

Нельга абысці проста так і яшчэ адну немалаважную асаблівасць гэтай публікацыі — загадку: хто ж ён, аўтар водгуку на Купалаву «Жалейку», схаваны пад крыптанімам «Dr. L.L.»? І адгядку знайсці няпроста, асабліва цяпер, па розных прычынах. Між тым, пошукі, развагі і кансультацыі з калегамі-славенцамі далі пэўны плён. У выніку, скарыстаўшы падказку былога выкладчыка Люблянскага універсітэта Ёжа Севера, мы здабылі сур'ёзныя падставы меркаваць, што *Dr. L.L.* — гэта *доктар Леапольд Ленард*. А пра яго ўдалося высветліць наступнае: *Леапольд Ленард* нарадзіўся 2 лістапада 1876 года ў Свібні, а памёр 23 студзеня 1962 года ў Бялградзе. Вывучаў тэалогію ў Інсбруку, а філасофію ў Вене і Львове, атрымаўшы вучоныя ступені доктара па гэтых

спецыяльнасцях, займаючыся потым навукай у адпаведных галінах і стаўшы святаром. Акрамя гэтага ён сцвердзіўся як славіст шырокага профілю — гісторык, публіцыст, культуролаг, лінгвіст, літаратуразнавец, крытык, перакладчык з рускай і польскай моў. Прычым актыўна выступаў у друку, супрацоўнічаючы з перыядычнымі выданнямі, сярод якіх і той часопіс, што змясціў водгук на «Жалейку» Янкі Купалы.

Дык вось хто з найбольшай ступенню верагоднасці можа лічыцца аўтарам рэцэнзіі ў часопісе «Дом і свет» і, адпаведна, калі не першым, дык адным з першых замежных купалазнаўцаў!

Да такога заключэння нас падштурхоўвае, акрамя ўсяго, яшчэ тая акалічнасць, што ён, як сведчаць розныя крыніцы, добра ведаў рускую і польскую мовы, прычым займаўся літаратурным перакладам. А падмацоўваецца гэтая выснова праведзеным параўнальным аналізам.

Каб не быць галаслоўнымі, звернемся непасрэдна да зместу публікацыі доктара Леапольда Ленарда:

«Першы беларускі паэт, Янук Купала, выдаў свае вершы, якія дагэтуль друкаваў у газеце «Наша ніва» пад назваю «Жалуйкай» (*Падкрэсліванне наша. — I. Ч.*). Вершы Янука Купалы — як люстэрка, у якім адбіваецца душа беларускага народа, яго жыццё, яго родны край; гэта быццам крык, што выходзіць з глыбіні народнай душы, «крык, што жыве Беларусь!». Пясяняр прадвясчае сваім супляменнікам, няхай нясуць «сваю крыўду на свет цэлы» і будуць зноў «людзьмі звацца». У гошым вершы «Да мужыка» ён задае пытанне селяніну:

*Эй, скажы, мужычок,
дзе ты долю падзеў?
Ці ўтаніў у ручаёк,
ці прапіў, ці праеў?..*

Але паэт верыць, што для беларускага мужыка надыдуць лепшыя часы:

*Што вясна наша гора,
Як снег і завею,
Пахавае ў рэчцэ; —
Сонца спаліць агнём...*

І што ўжо:

*Блізкі той дзянёк,
Калі шчасна запануем,
Станем мы людзьмі
І край аббудуем...*

Дасведчаныя купалазнаўцы, бадай, успрымуць працытаваны тэкст як знаёмы. Сапраўды, ён уяўляе сабою адаптаваны варыянт рэцэнзіі, якая была напісана Уладзімірам Самойлам і надрукавана ў «Нашай ніве» (Гл.: *Владак з Казіміроўкі. «Жалейка», песьні Янука Купалы // Наша Ніва. — 1908, 15 (28) серпня. № 17. С. 4, 5*). А ў сувязі з гэтым не лішне, думаецца, удакладніць, чаму мы ў перакладзеным тэксце цытаты падкрэслілі назву зборніка. Справа вось у чым: слова «жалуйкай» — не славенскае, роўна як і не беларускае; яго няма таксама ні ў рускай, ні ў польскай, ні ў сербскай мовах, вядомых аўтару рэцэнзіі; дарэчы, іншыя літаратуразнаўцы-славенцы ў публікацыях пра першы зборнік Купалы пазней выкарыстоўвалі славенскую назву аналагічнага музычнага інструмента — *«piščalka»*. Аднак слова, ужытае доктарам Л. Л., — не абавязкова скажэнне як вынік поўнага неразумнення, а, хутчэй за ўсё, своеасаблівае этымалагізацыя, якая абумоўлена імкненнем перадаць змест *жало-жаласпева*, разумець і адэкватна ўспрымаць які аўтару водгуку дапамагалі вядомыя аднакарэнныя словы славенскія — *žalospjev* (жалобны спеў, надмагільная песня) і *žalujka* (плачучая/ніцая вярба), а таксама сербскія — напрыклад, *жалост* (гора, смутак, журба) і *жалостити* (засмучаць, гнясці), польскія — *żal* (журба, смутак, скруха), *żaluje* (шкадую)...

Зрэшты, нават калі гэта і непаразуменне, у прыныцыпе, такі апасродкаваны водгук, г. зн. адаптаваны варыянт рэцэнзіі А. Уласава (Уладака з Казіміраўкі) можна лічыць цалкам натуральным.

А нам застаецца толькі яшчэ раз падкрэсліць, што беларускую літаратуру ў свеце перш за ўсё прадстаўляў не хто іншы, як Янка Купала.

* * *

Да самых шчырых прыхільнікаў беларушчыны і самых актыўных прапагандыстаў яе належыць вядомы пражскі славіст **Адольф Чэрны** (1864—1952). Гэта ён запісваў беларускія песні, прысылаў у рэдакцыю «Нашай нівы» допісы і лісты, быў у трывалых кантактах з пачынальнікамі новай беларускай літаратуры і перакладаў іх творы. Прычым даследаваннем і папулярызацыяй беларускага слова А. Чэрны займаўся амаль

усё сваё жыццё. Не прамінуў ён, дарэчы, і тое, што адбывалася на пачатку XX стагоддзя. Рэгулярна, можна сказаць, інфармаваў сваіх суайчыннікаў — чэхаў і славакаў — пра выданне газет «Наша доля» і «Наша ніва», пра Купалу і Коласа [Гл., напрыклад: *Čas.* 27—28.11.1906; 16, 20.01.1909]; больш таго, акрэсліў цэласную карціну беларускага адраджэння ў аналітычным нарысе «Беларускія нацыянальныя і культурныя памкненні ў 1909—1910 гадах» (*Slovansky prehled.* 1911. № 4, 10). А ў сувязі з тэмай нашай гаворкі асабліва цікава і паказальна, што гэты артыкул беларусіста-чэха друкаваўся таксама ў сербскахарвацкамоўным часопісе (*Obzor (Zagreb).* 1911. № 53, 54), істотна пашыраючы абсягі распаўсюджвання калі не самой беларускай літаратуры, дык увагі, цікавасці да яе.

* * *

Больш-менш трывалыя беларуска-югаслаўскія літаратурныя сувязі пачалі складацца з 1920-х гадоў. І ва ўсталяванні іх вельмі значныя заслугі мае славенскі пісьменнік і дзеяч культуры **Ян Шэдзівы** (1899—1969) — сын чэха і славенкі, знаўца многіх славянскіх культур і прыхільнік ідэі славянскай узаемнасці, актыўны сувязнік паміж меней вядомымі і прызнанымі з славян. У прыватнасці, ён шмат зрабіў дзеля таго, каб славенцы знаёміліся з літаратурамі і культурамі беларусаў, украінцаў, лужыцкіх сербаў. Ян Шэдзівы многа вандраваў па славянскіх краінах. Наведваў ён таксама і Заходнюю Беларусь (канкрэтна — Вільню, Наваградак, Мір), сустракаўся з многімі дзеячамі беларускай навукі, літаратуры, асветы. Асабліва блізкія кантакты былі ў яго з Францішкам Грышкевічам, знаёмым яшчэ па Празе, дзе яны разам вучыліся, а потым, і раз'ехаўшыся ўжо, супрацоўнічалі. Уласна, Ф. Грышкевіч быў, так сказаць, галоўным кансультантам Я. Шэдзівага па пытаннях беларушчыны і сааўтарам некалькіх публікацый у славенскім друку — напрыклад, артыкула «Агляд найноўшай беларускай літаратуры», які друкаваўся ў згаданым вышэй часопісе «Дом і свет»: *Hryškievič F., Šedivy J. Pregled novejšega beloruskega slovstva // Dom in svet. Letnik XXXI. 1928. S. 36—40.*

А ён цікавы ў многіх адносінах. Перш за ўсё тым, што не стасуецца з гісторыка-палітычнымі стэрэатыпамі, якія замацаваліся ў нас апошнім часам і якія, дарэчы, нібыта ілюструюцца прыкладамі жыцця і дзейнасці Ф. Грышкевіча і падобных да яго. Што праўда, Францішак Грышкевіч прадстаўляў тыя грамадскія і культурныя колы Заходняй Беларусі, якія сімпатыі да ўлады Саветаў не мелі. Саветафільства не выяўляў і Ян Шэдзівы. Дадамо, апроч таго, што часопіс «Дом і свет» быў заснаваны каталіцкай выдавецкай суполкай і, натуральна, вёў адпаведную лінію. Пры ўсім тым, аўтары публікацыі асвятляюць беларускі нацыянальна-культурны рух у гістарычнай неразрыўнасці, з улікам адзінства заходняй і ўсходняй частак Беларусі, таму разглядаюць найноўшую беларускую літаратуру, ставячы побач імёны Я. Купалы і Ф. Аляхновіча, К. Сваяка і Ц. Гартнага, А. Гаруна і З. Бядулі, К. Езавітава і М. Чарота, М. Гарэцкага і А. Александровіча... Вось што імі, сярод іншага, адзначаецца: «Імкненне да ўз'яднання ўсіх беларускіх краёў у вольную Беларусь, якая была б незалежнай і ад Масквы, такое моцнае, што пад яго ўплывам нават галоўныя беларускія бальшавікі, якім з-за гэтага Масква не давярае»; «З трох беларускіх літаратурна-мастацкіх часопісаў, якія выходзяць у савецкай Беларусі, толькі адзін — орган бальшавіцкіх літаратараў, ды і той не жадае выразна паказваць свайго бальшавізму»; «У сімвалах і містычных вобразах пісьменнікі «Узвышша» атакуюць бальшавізм...», «Найлепшым беларускім літаратурна-мастацкім выданнем з'яўляецца «Польмя», якое рэдагуе Жылуновіч». І высновы, заканамерна, робяцца наступныя: «Імклівае развіццё беларускай літаратуры пераканаўча даказвае, колькі духоўнага багацця назапашана гэтым дзесяцімільённым народам, які дагэтуль быў свету амаль не вядомы. Такому несапсаванаму, свежаму, молада-энергічнаму народу зусім не трэба палохацца будучыні».

* * *

Не толькі асобу нашага Песняра, але і гісторыю распаўсюджвання беларускай літаратуры ў славянскім свеце немагчыма асэнсаваць без такіх фактаў, як апублікаваны — у самым аўтарытэтным славенскім

часопісе — артыкул Яна Шэдзівага «Янка Купала. Да юбілею найбольшага беларускага паэта» (*Sedivy J. Janka Kupala. Ob jubileju največega beloruskega pesnika // Ljubljanski zvon. — 1932. November-december. S. 679—687*).

Пяцідзесятая ўгодкі будзіцеля беларускага адраджэння давалі аўтару магчымасць звярнуцца яшчэ раз да гісторыі і сучаснасці, удакладніць тыя характарыстыкі, якія ён сумесна з Ф. Грышкевічам даваў раней у «Аглядзе найноўшай беларускай літаратуры». Але гэтым разам творчасць Купалы і нацыянальная культура беларусаў наогул асэнсоўваліся ў сусветным кантэксце. Зыходная паціцыя Я. Шэдзівага такая: «Сярод людзей, якія з найбольшым поспехам абуджалі ў беларусах свядомасць нацыянальнай самабытнасці, а беларускай мове здабылі неаспрэчны статус літаратурнай, першае месца, безумоўна, займае Янка Купала. Дзякуючы вартасцям сваіх паэтычных твораў ён здабыў сабе таксама ўступленне ў сусветную літаратуру і звярнуў увагу свету на свой нязнаны народ». І ў такім плане вядзецца ўся гаворка — як пры агульных развагах, так і пры аналізе канкрэтных твораў.

Дарэчы, удзельнікам цяперашніх літаратурнаўчых дыскусій накіонт прыналежнасці Янкі Купалы да той ці іншай плыні, думаецца, варта было б прыслухацца да вось якога меркавання, выказанага Янам Шэдзівым: «Не класіцыст, не рамантык, не рэаліст, не натураліст, не сімваліст, не мадэрніст, а з роднай зямлёю звязаны самародны паэт, нацыянальны і грамадскі будзіцель, званар і прарок». Слушным уяўля-

JANKA KUPALA

OB JUBILEJU NAJVEČJEGA BELORUSKEGA PESNIKA

JAN SEDIVY

Vse do najnovejše dobe so živeli med vsemi Slovani v najneugodnejših verskih, narodnih, prosvetnih in gospodarskih razmerah Belorusi. Z naredbo iz leta 1876. je hotela carska ruska vlada potegniti debelo, neizbrisljivo črto čez slavno preteklost naroda, ki je tvoril nekaj jedro mogočne litovske države, ki je v zvezi s Poljsko odločilno posegala v razvoj evropskih dogodkov. Petrograjski mogotci so uradno proglasili za navadno rusko narečje jezik, v katerem je dal že leta 1519. dr. Francisk Skarina natisniti svoj prevod 22ih knjig sv. pisma. V Rusiji so najstrože prepovedali tiskanje knjig in časopisov v tisti že leta 1519. tako razviti beloruščini, da je v njej lahko izšel znameniti litvanski statut, urejajoč v 487ih člankih pravne razmere litvanskih pokrajin vse do delitve Poljsko-litvanske države.

Ali kljub uradnemu proglašanju za mrtvega, je beloruski narod še živel in beloruščina se ni dala iztrebiti iz ust milijonov bednega ljudstva, čeprav so ji s silo zaprli pot v knjigo. Ob koncu minulega in zlasti v začetku našega stoletja se je začelo celó prebujanje beloruskega naroda, ki je od leta 1917. zajelo skoraj deset milijonov ljudi.

Med možmi, ki so najuspešneje vzbujali v Belorusih zavest narodne samobitnosti in priborili beloruščini nesporno veljavo knjižnega jezika, zavzema nedvomno prvo mesto Janka Kupala. Z vrednotami svojega pesniškega ustvarjanja si je izsilil vstop tudi v svetovno književnost in opozoril svet na svoj nepoznani narod. Več njegovih pesnitev so preveli v poljski, ukrajinski, češki in nemški jezik; med prevajalci v ruščino najdemo celo Maksima Gorkega. Poleg Jakuba Kolasa je Janka Kupala ne samo najplodovitejši, ampak tudi največji beloruski književnik.

*

Malo je pesnikov, ki bi sami doživljali in v svoji duši občutili tako bridko kakor Kupala vse gorje na smrt obsojenega, kulturno zaostalega in gospodarsko izžemanega naroda. Ker je njegovo življenje razvoj vsega beloruskega ljudstva v miniaturo, zato je mogel ustvariti v svojih pesnitvah umetniške nazorne portrete življenja, zemlje in reševati probleme svojega naroda.

Jan Dominikawič Łucewič, ki je znan skoraj samo pod svojim pesniškim imenom Janka Kupala, se je rodil 25. julija 1882. na veleposestvu Wjazinka blizu Radaškawič v mienski guberniji. Njegov oče

Артыкул да 50-годдзя Я. Купалы ў часопісе «Люблянскі зvon» (1932).

еца і развіццё гэтай думкі: «Таму Купала перакананы, што яго народу паэзія патрэбна як надзённы хлеб. Песня яму аблягчае жыццё, ажыўляе дух і паказвае шлях у свет ідэалаў». Паказальна, што з гэтымі меркамі славенскі крытык падыходзіць да ўсіх Купалавых твораў, пачынаючы з самых ранніх. І не выпадкова, адпаведна, верш «Мужык» ён называе «сапраўдным перлам сусветнай паэзіі». А маштаб паэзіі Купалы падкрэслівае матываванай заўвагай, што верш «Спадчына» — гэта зварот да «ўсяго

свету». З усяго гэтага лагічна вынікае і падагульненне: «Глыбокія думкі, прыгожая мова і цудоўныя тропы яшчэ больш уздымаюць мастацкую каштоўнасць твораў Янкі Купалы і забяспечваюць яму месца сярод самых значных прадстаўнікоў сусветнай паэзіі. Пераклад яго твораў на нашу мову азначаў бы для славенскай культуры набыццё свежых сокаў маладога славянскага (г. зн. беларускага — *І. Ч.*) нацыянальнага арганізма».

Яшчэ раз падкрэслім: гэта было напісана 75 гадоў назад пра нашага Песняра — як пра ўзор і прыклад для іншых славян!

* * *

Не менш цікавым з'яўляецца і нарыс «Пра беларусаў і беларускую літаратуру»: *Dren Ivo. O Belorusih in beloruskem slovstvu // Luč. 1933. IX S. 5—27.*

Яго аўтар — таксама шчыры папулярызатар нашай культуры ў славенскім асяроддзі. Ён выступаў часцей за ўсё пад псеўданімамі; у дадзеным выпадку — Іва Дрэн. А сапраўдныя імя і прозвішча яго — Андрэй Будал (1889—1962).

Інфармацыя пра беларусаў і беларускую літаратуру тут, можна сказаць, аб'ектывісцкая. А меркаванні часам успрымаюцца як нечаканыя, бо, зноў-такі, разыходзяцца з распаўсюджанымі ў нас меркаваннямі. Да прыкладу, разважаючы пра гісторыка-палітычныя працэсы ва ўмовах глабальных катаклізмаў і перакройвання карты свету, аўтар-славенец лічыць, што беларусы, згаджаючыся на бальшавіцкую ўладу, «прынялі меншае зло з боязі перад Польшчаю, якая ўздымаецца і пашыраецца». А мастацтва слова беларусаў Іва Дрэн (Андрэй Будал) паслядоўна характарызуе не проста з любоўю, але і з піетэтам. Пра што можа яскрава сведчыць цытата з іншай публікацыі: «Беларуская літаратура належыць да меншых адгалінаванняў славянскай літаратуры, але, асабліва ў найноўшы час, яна мае гэтулькі выдатных паэтаў і празаікаў, што яе значэнне ўжо асяроддзем ужытку беларускай мовы не абмяжоўваецца, а заслугоўвае, каб на яе арыентаваліся іншыя славянскія і неславянскія народы» (*Dren Ivo. Beloruski pesnik in pisatelj Jakub Kolas // Kolas J. Mladi hrast in druge povesti. — Trst, 1933. S. 65*)

Калі ж вярнуцца да нарыса «Пра беларусаў і беларускую культуру», то з пунк-

ту гледжання купалазнаўства яго значнасць перш за ўсё воль у чым: Іва Дрэн змясціў верш Купалы «А хто там ідзе?» па-беларуску (лацінкай) і ў сваім (паводле аўтарскага азначэння, *prostem*, што можа азначаць «вольным») перакладзе. Наколькі нам вядома, гэта першы пераклад слыннага Купалавага твора на славенскую мову, таму прывядзём яго цалкам:

Kedo pa tam gre?

Kedo pa tam gre, kedo pa tam gre?

Kdo so vsi ti neštivilni ljudje?

— *Belorusi.*

*Kaj nosijo na teh krvavih rokáh,
na mršavih plečih, na ubogih nogáh?*

— *Vso krivico.*

Le komu nesó to krivico vso?

Le kam jo nésejo kazat takó?

— *Vsemu svetu.*

In kdo je te milijone ljudi

Tega naučil? Kdo iz sna jih budi?

— *Zlo in beda.*

*Le česa je zdaj si zaželel ta rod,
doslej gluhi in slepi in tlačen povsod?*

— *Biti človek!*

Адразу ж пасля тэксту на мове арыгінала даецца такі каментар: «Гэта беларускі народны гімн, які склаў Янка Купала». А потым, ужо акрэсліваючы панараму развіцця беларускай славеснасці пачатку ХХ стагоддзя, Іва Дрэн адзначае: «Быць чалавекам!» Гэтым заклікам заканчваецца прыведзены вышэй беларускі народны гімн, які склаў Янка Купала. І гэты заклік найлепш вызначае ўсю мастацкую творчасць Купалава. Купала — вельмі самабытная, змагарская асоба, і ён цяпер лічыцца найбольшым беларускім паэтам. Так што ён — будзіцель, вястун і прарок свайго народа».

Між іншым, верш Янкі Купалы «А хто там ідзе» вядомы на славенскай мове ў чатырох перакладах (акрамя Андрэя Будала яго перакладалі Цінэ Дэбэляк, Розка Штэфанавіч і Тоне Паўчака) і на сербскахарвацкай — у двух (Дэсанкі Максімавіч і Міадрага Сібінавіча).

* * *

Другі яскравы прыклад увагі і павагі да Купалы ў Югаславіі — тое, што яго творы змешчаны ў своеасаблівай анталогіі сла-

СВЕТСКА ПОЕЗИЈА

Стеван Раичковић

СЛОВЕНСКЕ РИМЕ

Уредник
БОШКО БОГЕТИЋ

БОРИС ПАСТЕРНАК
МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ
ЯНКА КУПАЛА
JULIAN TUWIM
VITĚZSLAV NEZVAL
LACO NOVOMESKÝ
KITO LORENC
ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА
ALOJZ GRADNIK
БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Рецензент
ДРАГАН НЕДЕЉКОВИЋ

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ „РАД“
БЕОГРАД
1976.

Титульны ліст сербскай «усеславянскай» анталогіі.

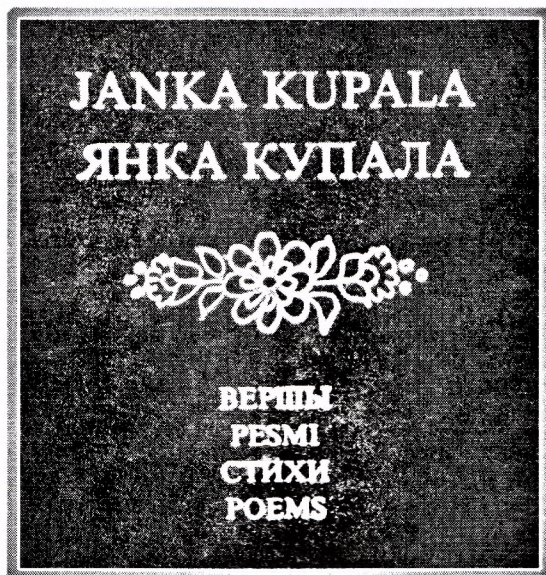
вянскай паэзіі, якую падрыхтаваў Стэван Раічкавіч (1928 г. н.), выдатны сербскі паэт і перакладчык, акадэмік Сербскай акадэміі навук і мастацтваў: Раічковић Стеван. *Словенске риме. Београд: Рад, 1976*). Гэты зборнік, прадстаўляючы па аднаму паэту ад кожнага славянскага народа, змяшчае нізкі вершаў Барыса Пастэрнака, Максіма Рыльскага, Юльяна Тувіма, Вітэзслава Незвала, Лаца Навамескага, Кіта Лоранца, Елісавету Баграна, Алойза Градніка, Блажа Канескага.

Сярод іх — Янка Купала з пяццю вершамі на мове арыгінала і ў перакладзе: «Як я полем іду», «Спадчына», «Бацькаўшчына», «Дзве таполі» і «Жніво» («***Наспелая постаць шчаслівых пасеваў»). Нізка суправаджаецца партрэтамі беларускага Песняра, каментарыямі да вершаў, невялікім артыку-

лам-прадмовай, у якой Купала характарызуецца як «выразны лірык з меладычным вершам і багатай народнай мовай».

Шкада толькі, што падобныя факты нават не сабраны і не разгледжаны ў сістэме. Ды яшчэ большы прабел у стварэнні культурна-гістарычнай панарамы — тое, што як след не вывучалася стаўленне да ідэі славянскага адзінства ўсіх уплывовых дзеячаў беларускага адраджэння, альбо хоць тых, чые пазіцыі ў адносінах да яе мелі пэўную акрэсленасць.

Самае прэзентацыйнае выданне Купалы ў Югаславіі — *Kupala Janka — Kупала Янка. Вершы. Pesmi. Стухи. Poems / Prevedli v slovenščino T. Pavček, v angleščino W. May, v ruščino M. Gorki, M. Isakovski, N. Kislik, B. Kežun, A. Prokofjev in I. Škljarevski. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986. — 146 s.*

Чатырохмоўны зборнік Я. Купалы, выданы ў Славеніі (1986).

Змест (казало): *A kdo tam gre? Kmet. Jaz nisem poet. Beloruski sem kmet. Kadar grem... Pesem svobodnega cloveka. Iz pesmi nesrece. Crne oci. Deklica, imej me rada... Pridi... Pozimi v hosti. Ko so v gozdu zacvetale. A ona... Ob reki. Kukavica pa je pela... Kje si, hmelj moj, v zimi bil... Moja vera. *** Sem proleterec. V tem je stvar. Moja veda.*

Гэтая сувенірная чатырохмоўная кніжка ўключыла 19 купалаўскіх твораў з перакладамі на славенскую мову — Тоне Паўчака, на рускую — М. Горкага, М. Ісакоўскага, Н. Кісліка, Б. Кежуна, А. Пракоф'ева, І. Шклярэўскага, на англійскую — Уолтэра Мэя.

У артыкуле пад загалоўкам «Янка Купала — беларускі народны паэт» гаворыцца: «Беларуская паэзія гэтага стагоддзя ці, як яе яшчэ называюць больш афіцыйна — новая беларуская літаратура, запачаткоўваецца і па сённяшні дзень ў многім вызначаецца імем вялікага народнага паэта Янкі Купалы. Пачынальнік, аднавіцель і класік беларускай паэзіі, які першыя свае вершы надрукаваў у пачатку стагоддзя, дакладней — у гістарычным 1905 годзе, азначыў цэлую эпоху беларускай паэзіі, яе новае нараджэнне і ўздым на еўрапейскія вяршыні». Асабліва трэба падкрэсліць, што здзейсненае ў Любляне чатырохмоўнае выданне вершаў Янкі Купалы так ці інакш стала чыннікам сувязей паміж

мовамі, народамі, літаратурамі, культурамі; яно спрыяла збліжэнню і ўзаемаразуменню, а па вялікім рахунку — стварэнню таго, што называецца сусветным літаратурным кантэкстам.

* * *

Творы Купалы занялі пачэснае месца і ў такіх выданнях, як *Антологија беларуске поезије*. — Београд: Српска књижевна задруга, Научна књига, 1993; *Антологија лирике источних Словена*. — Београд: Rivel Co, 2000. Але паколькі названыя кнігі рыхтаваў сам аўтар гэтай публікацыі, то пра іх лепш няхай выкажуцца іншыя.

* * *

У купалазнаўстве, як і ў любой сферы, натуральна, ёсць больш і менш вядомае. Хапае і таго, што з першага погляду ўяўляецца «белымі плямамі». Да гэтай катэгорыі, бадай, адносіцца і пытанне «Югаславянская тэматыка ў творчасці Янкі Купалы», істотнае не толькі паводле канкрэтнага зместу і не толькі само па сабе. Калі разгарнуць яго, можна выйсці на шырэйшыя кантэксты асэнсавання і светапогляду Купалы, і асабліва сцяў развіцця нацыянальнай літаратуры, і, адпаведна, сцвярджэння беларушчыны ўвогуле. Тым больш калі браць пад увагу спецыфіку яго актуалізацыі: паўднёва-славянская — дакладней, югаславянская праблематыка мае асаблівую вастрывно і ланцуг трагічных спроб вырашэння на працягу ўсёй агляднай гісторыі. У тым ліку і зусім нядаўна, што называецца, на нашых вачах, калі ішла братазабойчая вайна, якая, дарэчы, па-сапраўднаму яшчэ не скончылася. Прычым, значнасць таго, што адбывалася ў Югаславіі, а цяпер адбываецца ў былых рэспубліках СФРЮ — Босніі і Герцагавіне, Македоніі, Сербіі, Чарнагорыі, Славеніі і Харватыі, зусім не абмежавана каардынатамі лакальнымі. Здаўна і не без падстаў лічыцца, што Балканы — парахавая бочка Еўропы. Як-ніяк толькі на пачатку ХХ стагоддзя адбылося тры Балканскія вайны, там распачалася Першая сусветная, там найбольш крывавым было супрацьстаянне роднасных народаў у час Другой сусветнай, што працягнулася і ў нашы дні. Падкрэслім: гэта палігон выпрабавання шэрагу геапалітычных дактрын, якія маюць дачыненне і да беларусаў.

Пэўна, так званая масавая свядомасць сённяшніх беларусаў сфарміравалася пад моцным уплывам стэрэатыпаў, сярод якіх — скажонае ўяўленне пра гістарычныя, грамадска-палітычныя і культурныя працэсы на Балканах, пра рэальны сэнс падзей, якія адбываюцца там, і канкрэтна пра становішча асобна ўзятых народаў і той супольнасці, што раней аб'ядноўвалася ідэяй югаславіянства, а таксама і пра суадноснасць «свайго» з «іхнім».

Між тым існуе пэўная тыпалогія ў працэсах развіцця славян усходніх і паўднёвых, якую немагчыма разгледзець у межах спрощанай, навязанай павярхоўнымі публіцыстамі, паралелі: маўляў, сербы /харваты /славенцы — гэта як рускія /украінцы /беларусы. І таму, здаецца, не лішній будзе спроба звярнуць больш пільную ўвагу на падабенства лёсаў беларускага і сербскага народаў, адзначыўшы хоць бы тое, што адкрываецца любому бесстаронняму погляду: беларусаў і сербаў прыкладна аднолькавая колькасць была на пачатку стагоддзя, блізкая яна і цяпер; часткі, якія апынуліся ў рассяяні, таксама прыблізна роўныя; да таго ж абодва этнасы аналагічна раздзелены дзяржаўнымі межамі; ёсць шмат падобных акалічнасцей у гістарычных лёсах — найперш у тым, што звязана з захопамі, падзеламі, размежаваннямі; дарэчы, абодва этнасы неаднойчы падзяляліся рознымі межамі, зведалі на сабе і прымус пераводу ў іншую веру, у тым ліку падобныя захады змяніць самасвядомасць з дапамогай уніі, а пазней — атэізацыі.

Канкрэтызуючы, возьмем для нас агульнапрызнанае: гістарычная свядомасць беларусаў нясе ў сабе адчуванне ахвярнасці, страх, асабліва ў сувязі з Другой сусветнай вайной, калі загінуў кожны чацвёрты. Ды не менш трагічны лёс і ў сербскага народа.

Прычым для нашай размовы істотнай з'яўляецца не столькі сама пачатковая тыпалогія з адцягненым параўнаннем, колькі тое, што беларуская нацыянальная ідэя фарміравалася на фоне агульнаеўрапейскага і сусветнага маштабу падзей, у якіх важны быў сербскі чыннік.

І ўсё гэта можа ілюстраватца шэрагам фактаў, непасрэдна звязаных з Янкам Купалам і яго асяроддзем.

Так, у «Нашай ніве» ад самага пачатку прыкметна часцей за іншыя краіны і краі (скажам, Грэцыю, Румынію, Балгарыю,

нават Германію) згадваюцца Боснія, Сербія, Чарнагорыя. Прычым, як правіла, гэта не згадкі мімаходзь, а спробы аналізу. Напрыклад, у артыкулах «Прылучэнне Босніі і Герцэговіны да Аўстрыі» — без подпісу (1906, № 21), «Турцыя і «усходняя справа» — за подпісам А. Ё. (1908, № 16), «На Балканах» — без подпісу (1908, № 22), «Сэрбія і Аўстрыя» — без подпісу (1909, № 11). Паказальна, што названыя публікацыі змяшчаюць недвухсэнсоўныя азначэнні тыпу: «Жывуць тут нашы браты славяне — сэрбы» (№ 21 за 1908 год) і нават пэўныя, праўда, не зусім дакладныя, параўнанні: «Народу ў Сэрбіі на 150 тысяч больш, як у Мінскай губерні, а абшарам будзе акурат, як Магілёўская губерня» (№ 11 за 1909 год). Зразумела, што пад увагай тады перш за ўсё апыналася палітыка вялікіх сіл, якія паводле сваіх інтарэсаў перакройвалі карту Еўропы і свету, вызначалі лёсы меншых народаў. Разам з тым асвятленню падлягалі і прыватныя з'явы, не абміналіся нават такія факты, як паездка ў Бялград прафесара Пагодзіна са студэнтамі (№ 28, 29 за 1909 год).

Такая вось агульная атмасфера, у якой складаліся погляды Янкі Купалы на братнія народы. Калі ж браць непасрэдна яго творчасць, дык адзначанае праявілася ў вядомых публіцыстычных вершах «На вялікім свеце...» (1912) і «Забраны край». Прыгадаем пачатак першага з іх:

*На вялікім свеце б'е жыццё крыніцай,
Барацьба за волю і за долю рдзее,
Маюць панаванне вера і надзея,
Асвятліць народы лепшы быт мانیца.*

Гэты твор з'яўляецца водгукам на пачатак першай Балканскай вайны, якую Сербія, Чарнагорыя, Грэцыя і Балгарыя сумесна павялі супраць Турцыі. І Купала ацэньваў гэта наступным чынам:

*На вялікім свеце б'юць званы на славу,
Людзі з плеч скідаюць ланцуговы скрутты,
К сонцу йдуць браточна з рабскае пакуты.*

*На вялікім свеце ўсё ідзе на праву,
Па законе Божым, з яснатой яскравай...*

А верш «Забраны край», які датуецца 1913 годам, але пісаўся, відаць, прыблізна ў той самы час, спачатку меў падзагаловак-прысвячэнне: «Балканскім славянам». Каментатары не без падстаў адзначаюць, што такі падзагалавак Купала ў першай

публікацыі даваў дзеля таго, каб абысці цензуру, а потым зняў сам. Але гэта не мяняе сутнасці рэчаў, пра якія мы павялі гаворку. Усё роўна балканска-славянскі чыннік быў прысутны ў свядомасці і паэта, і беларускага грамадства той пары.

Нельга абмінаць таксама пэўныя факты пазнейшага часу. Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, Янка Купала ўвайшоў у склад створанага тады Усеславянскага антыфашысцкага камітэта, быў удзельнікам Усеславянскіх мітынгаў, якія гэты камітэт праводзіў у Маскве, падпісваў адозву «Браты прыгнечаныя славяне» (*«Правда»*, 12.08.1941). Дарэчы, у гэтым камітэце ён, супрацоўнічаў з калегам-чарнагорцам Радуде Стыенскім (1901—1966). Р. Стыенскі (Маркавіч) — палітэмігрант, у першай палове XX стагоддзя адзіны член СП СССР, які пісаў на сербскахарвацкай мове. Ён неаднойчы наведваў Беларусь; у 1936 годзе браў удзел у працы пленума Саюза савецкіх пісьменнікаў, які праходзіў у Мінску, і тут адбываліся яго сустрэчы з аўтарытэтнымі беларускімі пісьменнікамі. А ў 1941—1942 гг., калі Купала знаходзіўся ў Маскве, яны сустракаліся, як было сказана, па справах Усеславянскага Камітэта. Мяркуючы па ўсім, Радуде Стыенскі ведаў і цаніў паэзію Янкі Купалы. Ды гэта і зразумела — у іх тады было шмат агульнага: любоў да паэзіі, боль за радзіму, якая апынулася пад ботамі захопнікаў, агульная праца «па ўмацаванні братэрскіх сувязей, па аб'яднанні славян і ўсіх вольналюбных народаў у супрацьстаянні фашызму... Перасцерагаючыся ад спакусы ўпасці ў фантазіі, адзначым яшчэ толькі той факт, што Р. Стыенскі не проста прысутнічаў на пахаванні Купалы, але і выступаў на жалобным мітынгу. Вось фрагмент з яго прамовы: «Цяжка мне цяпер уявіць, што Янку Купалу мы больш не пачуем. Але песні яго будуць гучаць заўсёды. Хутка прыдзе час, калі вызваленая Беларусь зноў запяе вольнымі грудзьмі песні свайго любімага паэта...» (Гл.: *Памяці Янкі Купалы. М.: Савецкая Беларусь, 1943. — С. 55, 56.*)

Да арганізацый такога роду, як згаданы Усеславянскі камітэт, апошнім часам праяўляецца падазронасць і выказваюцца

сумненні, ці добраахвотна Пясняр-беларус далучыўся да яго працы, удзельнічаў у мерапрыемствах, падпісваў адозвы... Тым, хто засумняваўся пад уплывамі новай ідэалогіі, варта нагадаць, што падобныя структуры тады ствараліся не толькі ў СССР — існаваў, напрыклад, Амерыканскі Славянскі кангрэс (Гл.: *Кіпель В. Беларусь ў ЗША. Мн.: Беларусь, 1993. С. 150, 151, 154.*) Бадай, нешта з часам можа карэкціравацца. Але немагчыма перайначыць тое, што рэальна было, гэтакасама як і тое, што напісана шчыра.

А ў гэтых адносінах паказальна, што Купала ставіць сербаў як прыклад і ўзор у сваім артыкуле «Узнялася Беларусь» (*«Поднялась Беларусь» // «Известия», 11.07.1942 г.*), прызначэнне якога — стымуляваць антыфашысцкія настроі супляменнікаў пасля акупацыі. Прыкладзём паказальны ўрываек паводле публікацыі ў зборы твораў са спасылкаю на газету: «Азірніцеся па баках, беларусы! Шырыцца і расце ў роднай па крыві Югаславіі сакаліны партызанскі рух. Немцы заклеяюць грознымі плакатамі залітую крывёю краіну.

— За кожнага забітага немца будзе расстраляна і павешана сто сербаў. Смехам сустракаюць фашысцкія пагрозы сербскія партызаны і кажуць:

— Вельмі многа — сто сербаў за аднаго немца, не па кішэні. Але калі кожны серб раней заб'е па аднаму немцу, дык як жа ж вы, фашысцкія каты, заб'еце сто сербаў за аднаго фашыста?

Гэтакасама скажам і мы, беларусы» (Гл.: *Купала Я. Поўны збор твораў: У 9-і т. — Т. 8. — Мн.: Мастацкая літаратура, 2002. С. 211, 212.*)

* * *

Натуральна, фактаў, цікавых і важных для асвятлення заяўленай тэмы, існуе больш, і ўсе іх трэба разглядаць у комплексе. Але, думаецца, і тое, што прыгадана, сведчыць належным чынам пра асобу выдатнага Пясняра, пра ўспрыманне беларускага слова братнімі югаславянскімі народамі і пра свярджэнне беларушчыны ў свеце.

